

КОНСТИТУЦИОННОЕ И МУНИЦИПАЛЬНОЕ ПРАВО

УДК 342.726-055.2 (477)

ГЕНДЕРНИЙ ПАРИТЕТ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Ірина ГРИЦАЙ,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

SUMMARY

The article examines the issue of gender parity in securing political rights and freedoms of man and citizen in Ukraine. The current state of research on gender equality in Ukraine, clarified semantic characteristics of the phenomenon of gender parity in securing political rights and freedoms of man and citizen in Ukraine are defined shape formation ensure gender parity in political rights and freedoms of man and citizen in Ukraine.

Key words: gender relations, gender equality, rights and freedoms of man and citizen, political rights, ensuring political rights and freedoms of man and citizen in Ukraine.

АНОТАЦІЯ

У статті досліджуються питання гендерного паритету в забезпеченні політичних прав і свобод людини та громадянина в Україні. Проаналізовано сучасний стан дослідження питань гендерної рівності в Україні, з'ясовано семантичні характеристики такого явища, як гендерний паритет у забезпеченні політичних прав і свобод людини та громадянина в Україні, визначено форми становлення гендерного паритету в забезпеченні політичних прав і свобод людини та громадянина в Україні.

Ключові слова: гендерні відносини, гендерна рівність, гендерний паритет, права і свободи людини та громадянина, політичні права людини, забезпечення політичних прав і свобод людини та громадянина в Україні.

Постановка проблеми. До числа найбільш актуальних проблем сучасності належить проблема гендерної рівності, подолання усталених дискримінаційних стереотипів у інформаційному суспільстві. Усвідомлення гендерних проблем і усунення різних бар'єрів, які перешкоджають формуванню рівноправних стосунків між чоловіками і жінками, сприяють створенню громадянського суспільства та правової держави.

Проблема гендерної рівності є новою парадигмою досліджень у гуманітарних науках останніх десяти років в Україні. Одним з найбільш цікавих та актуальних напрямів цієї проблеми є утвердження гендерного паритету в процесі забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Для будь-якої сучасної людини незалежно від її статі визначальним маркуванням здібності реалізувати власний потенціал у сфері державного управління є можливість використовувати свої політичні права та свободи, гарантовані Конституцією. У цьому ракурсі дотримання та захист гендерного паритету в забезпеченні політичних прав і свобод людини та громадянина є способом не тільки створити в Україні демократичну державу, а й змінити хід розвитку українського суспільства, пов'язаний з реалізацією ідеї гендерної рівності, з включенням потенціалу жінок в історію сучасної цивілізації.

Актуальність теми і стан дослідження. Питання гендерної рівності, впровадження гендерної політики в Україні досить часто ставали об'єктом уваги вітчизняних науковців. Науково-теоретичною основою для написання статті стали праці учених, які заклали підвалини дослідження прав людини та проблем гендерної рівності, серед яких М. Баймуратов, М. Бураменський, Т. Ганзицька, Н. Грицак, О. Дашковська, М. Козюбра, О. Копиленко, А. Колодій, Т. Марценюк, Т. Мельник, К. Левченко, С. Максимов,

О. Мурашин, Ю. Оборотов, А. Олійник, Н. Оніщенко, О. Петришин, В. Погорілко, С. Погребняк, І. Полховська, П. Рабінович, В. Селіванов, О. Скрипнюк, Ю. Тодика, М. Цвік, В. Шаповал, С. Шевчук та інші. Найявний сьогодні масив наукових та публіцистичних робіт вітчизняних науковців з гендерної тематики підводить умовну рису, за якою постає новий вимір актуальності, пов'язаний із забезпеченням рівних прав і свобод людини та громадянина в сучасній Україні, яка сьогодні намагається стати демократичною державою, включитися в глобальний процес розвитку сучасного світу. Реалізація громадянами власного потенціалу в управлінні державними справами неможлива без гарантованих політичних прав і свобод, у зв'язку з чим питання забезпечення цієї групи прав в контексті гендерної рівності на сучасному етапі розбудови демократичної України є вкрай важливими та вчасними.

Головною метою статті є дослідження гендерного паритету в забезпеченні політичних прав і свобод людини та громадянина в Україні, визначення форм становлення гендерного паритету в цій сфері.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

а) проаналізувати сучасний стан дослідження питань гендерної рівності в Україні;

б) дослідити семантичні характеристики такого явища, як гендерний паритет у забезпеченні політичних прав і свобод людини та громадянина в Україні;

в) визначити форми становлення гендерного паритету в забезпеченні політичних прав і свобод людини та громадянина в Україні.

Виклад основного матеріалу. Початок ХХІ століття характеризується зміцненням міжнародного співробітництва жінок в різних країнах світу, яке набуває все

більш різноманітні та дієві форми: від проведення спільних заходів з обміну досвідом та вироблення всесвітньо значущих стратегій політичної та економічної емансипації жінок до матеріальної підтримки національних жіночих рухів, які тільки заявляють про себе в політичній і соціальній сферах життєдіяльності сучасних держав. Міжнародна спільнота постійно здійснює моніторинг стану забезпечення рівних прав і можливостей. Зокрема, згідно з індексом гендерної рівності (Gender Equality Index) станом на 2014 р. Україна посідала 83-тє місце за рівнем розвитку людського потенціалу [1].

У пострадянській Україні економічні та політичні реформи здійснювалися без врахування гендерного фактору. Українська влада незалежної держави відмовилися від проведення гендерно чутливої соціальної політики, спрямованої на захист більш вразливих категорій населення, до яких, безперечно, належать і жінки. Хоча в Україні за роки незалежності і був прийнятий цілий ряд законів і документів, що проголошують рівні права та можливості між чоловіками та жінками, проте президентом, урядом, парламентом та іншими органами влади для їх фактичної реалізації зроблено замало. Зокрема, не створено дієвих механізмів, що забезпечують впровадження в життя політики гендерної рівності на державному та місцевому рівнях, результатом чого стало посилення гендерної асиметрії – нерівності соціальних позицій і життєвих шансів жінок і чоловіків, яка дає про себе знати насамперед у такій важливій сфері, як сфера політики і державного управління.

Специфіка гендерної сегрегації або гендерної нерівності в сучасній Україні проявляється в таких формах, як відсторонення жінок від сфер влади, управління, повноцінної участі в політиці.

Водночас слід констатувати, що протягом останніх років в українському суспільстві відбуваються суттєві зміни в осмисленні та легітимації гендерних відносин, постійно робляться кроки щодо запровадження інституційного механізму забезпечення гендерної рівності. Успішне впровадження та регулювання гендерних відносин у суспільстві передбачає утвердження цінності гендерної рівності як у суспільстві загалом, так і в різних його інституціях зокрема. Це насамперед недопущення гендерної дискримінації, забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень (передусім у сфері політики та загалом на ринку праці), забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків щодо поєднання професійних і сімейних обов'язків, недопущення проявів гендерного насильства тощо [2, с. 5].

Конституція України гарантує політичні права та свободи, реалізація яких надає можливість людині брати активну участь у державному та громадському житті, впливати на діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, політичних партій і об'єднань громадян. До базових політичних прав людини належить право на участь в управлінні державою (ст. 38 Конституції України); право на проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій (ст. 39 Конституції України); свобода думки і слова (ст. 34 Конституції України); право на об'єднання в політичні партії та громадські організації (ст. 36–37 Конституції України) тощо. Але високий рівень дотримання прав і свобод людини в будь-якій сучасній демократичній державі визначається не стільки їх гарантуванням, скільки реальним забезпеченням з наданням рівних можливостей кожному, незалежно від розбіжностей за ознакою статі.

У науковій літературі зустрічаються різні думки відносно розуміння гендерної рівності. Так, на думку К. Левченко, гендерна рівність – це рівні права і рівні можливості для жінок і чоловіків у суспільстві, рівні умови для реалізації

прав людини, участі в національному, політичному, економічному, соціальному та культурному розвитку, отримання рівних винагород за результатами участі [3, с. 306]. У словнику «Сучасне гендерне мислення» за авторством Л. Кобилянської і Т. Мельник можна зустріти таке пояснення гендерного паритету: «гендерна рівність означає однако-ве забезпечення рівними правами жінок і чоловіків. Зміст цього поняття включає відсутність привілеїв за статтю, заборону дискримінації, а також свободу вибору, розвитку, пошуку» [4, с. 194]. Н. Максименко пропонує визначати гендерну рівність як універсальний принцип у галузі прав людини, який наділяє осіб різних статей рівними правами та можливостями для їх участі у всіх сферах суспільного, державного та приватного життя [5, с. 552].

Не менш актуальним об'єктом наукових пошуків вітчизняних вчених є процес забезпечення прав і свобод людини та громадянина, адже аналіз останніх публікацій, присвячених правовим проблемам, свідчить про те, що значна їх частина орієнтована на вирішення саме цих завдань. Проблема забезпечення прав і свобод громадян у різних галузях вивчається або як самостійний об'єкт дослідження, або у поєднанні з іншими актуальними проблемами правової науки. За останні роки з'явилася низка робіт спеціалістів з конституційного [15] та адміністративного [16] права, які стосувалися безпосередньо термінологічного аналізу такого явища, як забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Слід зазначити, що вчені у своїх дослідженнях досить часто використовують термін «забезпечення» щодо прав і свобод людини, проте недостатньо мірою визначають його структурні та семантичні характеристики. Звертає увагу та обставина, що у більшості науковців (О. Пушкіна, А. Олійник, О. Наливайко, К. Степаненко, О. Домбровська та ін.) об'єднувальним фактором визначення терміну «забезпечення» виступає включення в цю категорію таких юридичних елементів, як «гарантування», «захист» та «охорона». Така етимологічна єдність відповідає словниковим та енциклопедичним тлумаченням поняття «забезпечення», що тільки сприяє розширенню його правового контексту, зокрема щодо захисту політичних прав і свобод людини. Спираючись на такий погляд щодо семантичних характеристик терміну «забезпечення», *гендерний паритет у забезпеченні політичних прав і свобод людини та громадянина в Україні* можна визначити як створені за допомогою нормативно-правових актів рівні умови для чоловіків та жінок у сфері гарантування, охорони, захисту політичних прав і свобод, а також їх відновлення. При такому стані створюється розумний гендерний баланс в управлінні державою як на загальнонаціональному, так і на місцевому рівні.

Найбільш важливим виявляється питання реального забезпечення політичних прав і свобод людини та громадянина в Україні в контексті гендерної рівності. Варто згадати, що у світовій практиці застосовують два підходи (концепції) щодо забезпечення гендерного паритету [6, с. 13]. Перший – це підхід формальної рівності. Його прибічники виходять з того, що на законодавчому рівні має бути формалізована рівність прав кожної особи незалежно від будь-яких дискримінаційних критеріїв, зокрема як це зазначається у ст. 2 Загальної декларації прав людини. Вважається, що законодавче закріплення рівності всіх осіб є достатнім, щоб подолати ту фактично наявну в суспільстві нерівність, що тривала століттями. Такий підхід у контексті гендерної теорії права має назву гендерно нейтрального. Другий підхід до правового регулювання питань рівності осіб залежно від їх статі є підходом істотної (субстанційної) рівності (або гендерної чуйності). Він базується на визнанні соціальних і біологічних

розбіжностей між чоловіком і жінкою, які не можуть бути усунені шляхом закріплення формальної рівності на законодавчому рівні, бо саме підхід формальної рівності фактично призводить до нерівності.

Спираючись на ці загальновізані в цивілізованому світі підходи, можна виділити такі головні *форми* становлення гендерного паритету в забезпеченні політичних прав і свобод людини та громадянина в Україні, як:

1) законодавче регулювання щодо створення рівних умов для чоловіків та жінок в процесі реалізації політичних прав і свобод людини та громадянина;

2) збалансоване представництво чоловіків і жінок у загальнонаціональних та місцевих органах влади.

Законодавче регулювання щодо створення рівних умов для чоловіків та жінок в процесі реалізації політичних прав і свобод людини та громадянина в Україні базується на чинних міжнародних та національних нормативно-правових актах, які стосуються дотримання гендерного паритету в забезпеченні цієї категорії прав. У свою чергу, міжнародні акти за територіальною ознакою мають універсальний та регіональний рівень застосування. На універсальному рівні Україна вже підписала всі міжнародні документи щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, зокрема у сфері реалізації політичних прав і свобод людини та громадянина. Окрім Загальної декларації прав людини (1948 р.) та Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1966 р.), до таких документів слід відносити Декларацію щодо рівності жінок і чоловіків (1988 р.), Пекінську декларацію та Платформу дій (1995 р.), Декларацію Тисячоліття (2000 р.), документи Спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН з питань гендерної рівності (2000 р.) та інші. Крім цього, Україна ратифікувала Конвенцію про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок і взяла на себе відповідні зобов'язання.

На регіональному рівні міжнародні акти, які стосуються дотримання гендерного паритету в забезпеченні політичних прав людини, представлені джерелами європейського права та права Європейського Союзу. Відповідно, головними суб'єктами становлення гендерного паритету в забезпеченні політичних прав людини та громадянина на європейському просторі виступають Європейський Союз та Рада Європи. Так, для врегулювання проблеми пропорційної участі жінок та чоловіків у процесі прийняття рішень Євросоюзом у середині 90-х років було прийнято два документи: Резолюцію Ради від 27 березня 1995 р. про збалансовану участь чоловіків і жінок у прийнятті рішень та Рекомендацію Ради 96/694/ЄС від 2 грудня 1996 р. про збалансовану участь чоловіків і жінок у прийнятті рішень. У першому з них державам-членам пропонувалось поширити збалансованість участі чоловіків і жінок у прийнятті рішень як пріоритетне завдання в контексті запровадження політики рівних можливостей та втілити його у програмах своїх урядів, а також розробити інтегровану глобальну стратегію поширення збалансованості участі чоловіків і жінок у прийнятті рішень, яка охоплює широкий спектр таких заходів і враховує можливість та кращі методи, що застосовуються різними державами-членами. Другий документ рекомендував ухвалити цілісну та інтегровану стратегію, спрямовану на заохочення збалансованості участі жінок і чоловіків у процесі прийняття рішень, а також розробити і здійснити відповідні заходи для її реалізації [7, с. 94]. Актуалізація гендерних питань простежується також у нормах Лісабонської угоди, прийнятої в 2007 р.

Серед документів Ради Європи важливе значення для боротьби з дискримінацією жінок мають Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних сво-

бод 1950 р., яка вважається найбільш досконалим та ефективним актом у сфері прав людини. У ст. 14 цього документу зазначається, що здійснення прав і свобод, викладених у Конвенції, гарантується без будь-якої дискримінації за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження або інших обставин. Водночас Конвенція не тільки проголосила основоположні права людини, а й створила механізм їх захисту [8].

На національному рівні законодавчого регулювання щодо створення рівних умов для чоловіків та жінок в процесі реалізації політичних прав і свобод людини та громадянина в Україні принцип гендерної рівності закріплений у Конституції України, де у ст. ст. 21, 23, 24 проголошується рівність чоловіків та жінок в усіх сферах життя. Безпосередньо подолання дискримінації стосується ст. 24, яка наголошує, що рівність прав жінок і чоловіків забезпечується наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній та культурній діяльності, у здобутті освіти та професійній підготовці, у праці та винагороді за неї тощо [9].

Ключове значення в законодавчому закріпленні ідеї гендерної рівності, безумовно, має Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків», прийнятий Верховною Радою України 8 вересня 2005 р. Як зазначено в ст. 3 Закону, «державна політика щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків спрямована на: утвердження гендерної рівності; недопущення дискримінації за ознакою статі; застосування позитивних дій; забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень; забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних і сімейних обов'язків» [10].

Не менш важливою формою встановлення гендерного паритету в забезпеченні політичних прав і свобод людини та громадянина в Україні є збалансоване представництво чоловіків і жінок у загальнонаціональних та місцевих органах влади. Пожвавлення дискусії про надання жінкам більших можливостей для реалізації у політичній сфері пов'язане з останніми виборами до Верховної Ради України. Жінки в середньому мають лише 22% місць у національних парламентах світу [11]. Незважаючи на те, що Україна сьогодні посідає аж 107-ме місце у рейтингу [11] з 12% жінок у Верховній Раді, таку кількість жінок у вищому представницькому органу нашої держави можна вважати проривом, адже, як свідчить статистика, наприклад, після виборів до Верховної Ради України у 2002 р. жінки становили лише 5,1% від загальної кількості парламентарів.

Представницькі органи влади залишаються здебільшого сферою діяльності чоловіків, тому найефективнішим засобом встановлення паритетної демократії в умовах сьогодення є введення гендерних квот у партійних списках під час виборчої кампанії. Втілення гендерних квот є підтримувальними діями задля збільшення кількості жінок у політиці [2, с. 23]. У 2013 р. в Україні внесеними змінами до Закону України «Про політичні партії України» була запроваджена 30-відсоткова гендерна квота для виборів народних депутатів, згідно з якою мінімальний рівень представництва жінок і чоловіків у виборчому списку кандидатів у народні депутати України від партії у загальнодержавному окрузі має становити не менше 30 відсотків загальної кількості кандидатів у виборчому списку. Втім, на виборах 2014 р. ця гендерна квота не дала очікуваних результатів (20 із 29 партій не дотрималися її), адже вона не мала відповідних санкцій і не передбачала чіткого місця кандидаток у прохідній частині списку.

У 2015 р. 30-відсоткову гендерну квоту було законодавчо поширено на рівень місцевих виборів. У прийнятому 14 липня 2015 р. Законі України «Про місцеві вибори» у статті 4 «Рівне виборче право» зазначено: «Усі кандидати <...> мають рівні права і можливості брати участь у виборчому процесі відповідних місцевих виборів. Представництво осіб однієї статі у виборчих списках кандидатів у депутати місцевих рад у багатомандатних виборчих округах має становити не менше 30 відсотків загальної кількості кандидатів у виборчому списку» [12]. Цим же законом було внесено зміни до Закону України «Про політичні партії в Україні» та введено вимогу щодо статутів політичних партій у частині інформації про гендерні квоти. Так, у статті 8 зазначено, що статут політичної партії повинен містити в тому числі «розмір квот, що визначає мінімальний рівень представництва жінок і чоловіків у виборчому списку кандидатів у народні депутати України від партії в загальнодержавному окрузі, кандидатів у депутати місцевих рад у багатомандатних виборчих округах і має становити не менше 30 відсотків загальної кількості кандидатів у виборчому списку» [13]. На жаль, після проведення місцевих виборів у 2015 році гендерні ініціативи спрацювали не повною мірою, адже знову, як і в 2014 році, не були передбачені санкції за їх невиконання.

Становлення збалансованого представництва чоловіків і жінок у загальнонаціональних та місцевих органах влади можливий при застосуванні так званого «методу трьох Р» (репрезентація, ресурси, реальність), який досить ефективно використовується у Швеції. Завдання репрезентації полягає у необхідності підрахувати всіх людей: персонал, керівництво, клієнтів, постачальників, користувачів і всіх зацікавлених – для з'ясування загальної кількості чоловіків і жінок у всіх категоріях, тобто скільки чоловіків і скільки жінок перебуває у керівництві, скільки працює з клієнтами тощо. Після цього необхідно з'ясувати, як розподілено ресурси (фінансові, часові, інформаційні, людські) між чоловіками та жінками. І нарешті, слід реально знати, чому репрезентація та розподіл ресурсів нерівні серед жінок та чоловіків. Такий комплексний аналіз проблеми дозволяє вирішувати її системно [14, с. 13].

Застосування цього методу в Україні при встановленні гендерного паритету в забезпеченні політичних прав і свобод людини та громадянина кореспондується з реформою децентралізації влади, що активно впроваджується в нашій країні. Репрезентація і розподіл ресурсів серед жінок та чоловіків на місцевому рівні дозволить місцевим органам влади більш ефективно вирішувати життєво важливі питання на рівні громад.

Висновки. Питання гендерної рівності, впровадження гендерної політики в Україні в останні роки досить часто ставали об'єктом уваги вітчизняних науковців. Наявний сьогодні масив наукових та публіцистичних робіт вітчизняних науковців з гендерної тематики підводить умовну рису, за якою постає новий вимір актуальності, пов'язаний із забезпеченням рівних прав і свобод людини та громадянина в сучасній Україні, яка сьогодні намагається стати демократичною державою, включитися в глобальний процес розвитку сучасного світу.

Гендерний паритет у забезпеченні політичних прав і свобод людини та громадянина в Україні – це створені за допомогою нормативно-правових актів рівні умови для чоловіків та жінок у сфері гарантування, охорони, захисту політичних прав і свобод, а також їх відновлення органами державної влади.

До головних форм становлення гендерного паритету в забезпеченні політичних прав і свобод людини та громадянина в Україні можна віднести:

1) законодавче регулювання щодо створення рівних умов для чоловіків та жінок в процесі реалізації політичних прав і свобод людини та громадянина;

2) збалансоване представництво чоловіків та жінок у загальнонаціональних і місцевих органах влади.

Список використаної літератури:

1. Human Development Report, Gender Equality Index, UNDP [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hdr.undp.org/en/statistics/>.

2. Марценюк Т. Жінки в українській політиці: виклики і перспективи змін / Т. Марценюк. – Київ : Міжнародний центр перспективних досліджень, 2015. – 35 с.

3. Левченко К. Гендерна політика в Україні: визначення, формування, управління : [монографія] / К. Левченко. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 344 с.

4. Мельник Т. 50/50: Сучасне гендерне мислення : [словник] / Т. Мельник, Л. Кобелянська. – К. : К.І.С., 2005. – 280 с.

5. Максименко Н. Гендерна рівність: проблеми становлення та дотримання / Н. Максименко // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 551–556. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11mnvctd.pdf>.

6. Руднева О. Гендерна рівність у праві України : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / О. Руднева ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2002. – 18 с.

7. Плотян С. Законодавче забезпечення участі жінок у процесі прийняття рішень: європейський досвід для України / С. Плотян // Жінки в політиці: міжнародний досвід для України / за заг. ред. Я. Свердлюк та С. Оксамитної : за матер. міжнарод. наукового семінару «Жінки в політиці: міжнародний досвід для України», Київ – НАУКМА (7 жовтня 2005 р.). – К. : Атіка, 2006. – 272 с.

8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р., з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № 11 та № 14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

9. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами, внесеними Законом України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

10. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 8 вересня 2005 р. № 2866IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://portal.rada.gov.ua>.

11. Станом на 1 травня 2015 р., взято з бази даних Women in National Parliaments, InterParliamentary Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ipu.org/wmne/world.htm>.

12. Про місцеві вибори : Закон України від 14 липня 2015 р. № 595-VIII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/595-19>.

13. Про політичні партії в Україні : Закон України від 5 квітня 2001 р. (зі змінами і доповн.) // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 23. – Ст. 118.

14. Оніщенко І. Гендерна політика Європейського Союзу: порядок денний для України / І. Оніщенко // Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Філософія, культурологія, соціологія». – 2012. – Вип. 4. – С. 12–15.

15. Наливайко О. Правовий захист людини як предмет дослідження загальної теорії права / О. Наливайко // Держава і право. Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 12. – К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – С. 18–24.; Демиденко В. Утвердження і забезпечення конституційних прав та свобод людини й громадянина в діяльності міліції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / В. Демиденко. – К., 2002. – 16 с.; Дом-

бровська О. Конституційне право на життя людини і громадянина та забезпечення його реалізації органами внутрішніх справ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / О.В. Домбровська. – К., 2005. – 19 с.; Пушкіна О. Конституційний механізм забезпечення прав людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.02. / О. Пушкіна ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2008. – 37 с.

16. Іерусалімова І. Механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / І. Іерусалімова ; Інститут законодавства Верховної Ради України. – К., 2006. – 22 с.; Дегтярьов О. Адміністративно-правове забезпечення реалізації права громадян на вільний вибір місця проживання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / О. Дегтярьов ; Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К.,

2006. – 16 с.; Ракша Н. Адміністративно-правове забезпечення права громадян на освіту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Н. Ракша ; Львівський держ. ун-т внутрішніх справ. – Л., 2007. – 20 с.; Корж-Ікаєва Т. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Т. Корж-Ікаєва ; Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К., 2008. – 17 с.; Степаненко К. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод громадян України за кордоном : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / К. Степаненко ; Дніпропетровський державний ун-т внутрішніх справ. – Д., 2009. – 20 с.; Грабар Н. Адміністративно-правове забезпечення статусу біженців в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Н. Грабар ; Львівський державний ун-т внутрішніх справ. – Львів., 2007. – 13 с.

